

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

FILMOVÁ A TELEVIZNÍ FAKULTA

Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Scenáristika a dramaturgie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

HORIZONTY SVATÉ KLÁRY:

**Nápady svaté Kláry očima Jeleny Mašínové, Pavla
Kohouta, Vojtěcha Jasného, Ariho Folmana a Oriho
Sivana**

Štěpánka Součková

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Dufek

Oponent práce:

Datum obhajoby: 7. 9. 2017

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2017

ACADEMY OF PERFORMING ARTS

FILM AND TV FACULTY

Film, Television, Photography and New Media

Screenwriting and Script Editing

BACHELOR THESIS

HORIZONS OF SAINT CLARA:

**The Ideas of Saint Clara Through the Lens of Jelena
Mašínová, Pavel Kohout, Vojtěch Jasný, Ari Folman and
Ori Sivan**

Štěpánka Součková

Supervisor: Mgr. Jiří Dufek

Opponent:

Defence Date: 7. 9. 2017

Degree Granted: BcA.

Prague, 2017

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Jiřímu Dufkovi za moudré rady, cenné připomínky a odborné vedení této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Horizonty svaté Kláry: Nápady svaté Kláry očima Jeleny Mašínové, Pavla Kohouta, Vojtěcha Jasného, Ariho Folmana a Oriho Sivana

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Praze, dne

.....

podpis

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků bakalářské práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt

Bakalářská práce je srovnávací studií filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, režie Vojtěch Jasný, scénář Jelena Mašínová a Pavel Kohout), románu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, autor Pavel Kohout) a filmové adaptace této knihy *Svatá Klára* (1996, Izrael, režie Ari Folman a Ori Sivan). Sleduje obsahové a stylistické proměny látky ve třech různých zpracováních s ohledem na dobový kontext a osobnosti autorů. Cílem bakalářské práce je poukázat na nepříliš reflektované tituly zásadních českých autorů, které byly za dob tzv. normalizace vytvořeny v exilu a které v devadesátých letech inspirovaly izraelské filmaře k originální a posléze mezinárodně oceňované adaptaci.

Abstract

This bachelor thesis is a comparative study of the film *The Ideas of Saint Clara* (1980, West Germany, directed by Vojtěch Jasný, written by Pavel Kohout and Jelena Mašínová), the novel *The Ideas of Saint Clara* (1980, West Germany, written by Pavel Kohout) and the film adaptation of the novel *Saint Clara* (1996, Israel, directed by Ari Folman and Ori Sivan). The study is focused on changes of content and style in three different cases with respect to the historical context and authors' personalities. The aim of this bachelor thesis is to point out neglected titles of major Czech authors, which were created in exile during the so called normalization period and which inspired Israeli filmmakers to produce the original, internationally known and award-winning adaptation.

Klíčová slova:

Nápady svaté Kláry, Svatá Klára, Jelena Mašínová, Pavel Kohout, Vojtěch Jasný, Ari Folman, Ori Sivan, exil

Key words:

The Ideas of Saint Clara, Saint Clara, Jelena Mašínová, Pavel Kohout, Vojtěch Jasný, Ari Folman, Ori Sivan, exil

OBSAH

1. ÚVOD.....	9
2. NÁPADY SVATÉ KLÁRY – TELEVIZNÍ ZPRACOVÁNÍ 1980.....	11
2.1. KONTEXT VZNIKU A UVEDENÍ TELEVIZNÍHO FILMU.....	11
2.1.1. Cesta látky.....	11
2.1.2. Exil.....	12
2.1.3. Porevoluční odezva v Česku.....	14
2.2. AUTOŘI.....	15
2.2.1. Jelena Mašínová.....	15
2.2.2. Pavel Kohout.....	17
2.2.3. Vojtěch Jasný.....	19
2.3. ROZBOR TELEVIZNÍHO FILMU.....	22
2.3.1. Téma, fabule, syžet, žánr.....	22
2.3.2. Vyprávěcí a stylové postupy.....	24
2.3.3. Prostředí.....	25
2.3.4. Postavy.....	26
2.3.5. Shrnutí klíčových motivů.....	28
2.4. STRUČNÁ REKAPITULACE.....	29
3. NÁPADY SVATÉ KLÁRY – KNIŽNÍ ZPRACOVÁNÍ 1980.....	30
3.1. KONTEXT VZNIKU A VYDÁNÍ KNIHY.....	30
3.1.1. Cesta látky.....	30
3.1.2. Porevoluční odezva v Česku.....	31
3.2. ROZBOR KNIŽNÍHO ZPRACOVÁNÍ.....	31
3.2.1. Téma, fabule, syžet, žánr.....	31
3.2.2. Vyprávěcí a stylové postupy.....	33
3.2.3. Prostředí.....	34
3.2.4. Postavy.....	34
3.2.5. Shrnutí klíčových motivů.....	36
3.3. STRUČNÁ REKAPITULACE.....	36
4. SVATÁ KLÁRA – FILMOVÉ ZPRACOVÁNÍ 1996.....	37
4.1. KONTEXT VZNIKU A UVEDENÍ FILMU.....	37
4.1.1. Cesta látky.....	37
4.1.2. Přijetí filmu.....	37
4.2. AUTOŘI.....	38
4.2.1. Ari Folman.....	38
4.2.2. Ori Sivan.....	40
4.3. ROZBOR FILMU.....	40
4.3.1. Téma, fabule, syžet, žánr.....	40
4.3.2. Vyprávěcí a stylové postupy.....	42
4.3.3. Prostředí.....	43
4.3.4. Postavy.....	45
4.3.5. Shrnutí klíčových motivů.....	48
4.4. STRUČNÁ REKAPITULACE.....	48
5. ZÁVĚR.....	49
6. POUŽITÉ PRAMENY.....	50

1. Úvod

Žákyně osmé třídy Klára dokáže předvídat budoucnost. Brzy poté, co ji napadne, jaké příklady z matematiky budou v testu, a celá třída dostane za jedna, se o jejím jasnozřivém daru dozví celé město. Pozdvižení způsobené Klářinými nápady vyvolá vyšetřování, které má jasnozřivé nápady odhalit jako podvod. Takto nastíněný námět byl rozpracován ve třech různých vyhotoveních. Roku 1980 jako film *Nápady svaté Kláry* v režii Vojtěcha Jasného a podle scénáře Jeleny Mašínové a Pavla Kohouta. Prapůvod námětu lze však datovat o deset let dříve, kdy Jelena Mašínová se stejnojmenným scénářem absolvovala na pražské FAMU. Ve filmu českých tvůrců, který byl natočen v exilu a nebylo ho tedy možné v době svého vzniku vidět v Československu, hraje mimo jiné důležitou roli také zkušenost autorů s komunistickým režimem – komunistická strana nemůže strpět nekontrolovatelné nápady školačky Kláry a při snaze potřít neexistující zločin sama sobě nastavuje zrcadlo nesmyslnosti. Roku 1980 vyšla také obdobná fabule ve stejnojmenném knižním zpracování Pavla Kohouta. Tento román poté roku 1996 zadaptovali ve svém filmovém debutu izraelští režiséři Ari Folman a Ori Sivan. V jejich provedení motiv nesmyslnosti rigidního komunistického systému odpadá a nahrazují ho nové autonomní motivy v čele s anarchistickou touhou po revoluci v postapokalyptickém prostředí.

Bakalářská práce je zamýšlena jako srovnávací studie filmu *Nápady svaté Kláry* (1980), románu *Nápady svaté Kláry* (1980) a filmové adaptace této knihy *Svatá Klára* (1996). Práce je rozdělena do tří kapitol tematicky souvisejících s jednotlivými zpracováními námětu. Každá z těchto kapitol je rozdělena na podkapitolu kontextuální a podkapitolu analytickou. Dané dílo je nejprve uvedeno do kontextu jeho vzniku a přibližuje ohlas po uvedení. Kontext zahrnuje chronologický vývoj a proměny původního námětu, přiblížení dobových reálií a stručné životopisy autorů. Analytická část práce rozebírá a srovnává jednotlivá pojetí tématu, fabule, syžetu a žánrového zařazení. Sleduje posuny ve vyprávěcích a stylotvorných postupech jednotlivých zpracování a proměny v uchopení prostředí, postav a klíčových motivů.

Ačkoliv jsou, dle mého názoru, všechny tři tituly pozoruhodné po stránce

obsahové i stylotvorné a jsou od významných autorů, výraznější ohlas v českém prostředí zaznamenala pouze izraelská filmová adaptace. Původním exulantským zpracováním nebyla věnována přílišná pozornost. Z toho důvodu bych na ně ráda poukázala. Skrze srovnání těchto děl budu sledovat, jakým způsobem se obdobná zápletková proměna ve třech různých zpracováních, jak se na vypravěčských postupech, klíčových motivech či postavách projeví nejen změna média, ale i změna prostředí. Nedílnou součástí mého zájmu je sledovat, jakými peripetemi může filmová látka projít od zprvu nenápadného školního námětu po oceňovaný film zahraničních filmařů.

2. Nápady svaté Kláry – televizní zpracování 1980

2.1. Kontext vzniku a uvedení televizního filmu

2.1.1. Cesta látky

Nápady svaté Kláry původně sepsala Jelena Mašínová jako svou absolventskou práci při studiu dramaturgie na pražské FAMU (1970). Paměti pozdějšího režiséra filmu Vojtěcha Jasného naznačují, že původ nápadu k námětu pochází od Jelenina pedagoga Františka A. Dvořáka¹. Ten se bohužel realizace filmu nedočkal, zemřel roku 1972 ve věku šedesáti čtyř let.

Ačkoliv byl scénář na počátku normalizace navržen do výroby, k realizaci nedošlo. Když schvalovatelé zjistili, že je Jelena Mašínová manželkou Pavla Kohouta, který byl v té době komunistickému režimu již nepohodlný, výrobu filmu znemožnili. Podle historika Pavla Kosatíka komunistické kádry film zamítly pro podezření, že skutečným autorem je sám Pavel Kohout². Takové podezření bylo samozřejmě nesmyslné a účelové, ačkoliv není vyloučeno, že nějakým způsobem do původního školního scénáře Mašínové Pavel Kohout zasahovat mohl. Pavel Kohout totiž s Jelenou Mašínovou spolupracoval na scénářích už od roku 1965, kdy podle společného scénáře režíroval film *Sedm zabitých*.

K realizaci filmu *Nápady svaté Kláry* došlo až začátkem osmdesátých let v exilu (1980), přičemž autorství konečného scénáře je připisováno Jeleně Mašínové i Pavlu Kohoutovi zároveň. Není jasné, jak moc (a jestli vůbec) se scénář během deseti let od absolvování Jeleny Mašínové na FAMU proměnil. Mé snahy dopátrat se původního scénáře a zkontaktovat autory zhatila nepřízeň osudu, respektive absence scénáře v knihovnách FAMU a NFA a dále požehnaný věk a zdravotní stav autorů.

1 Jiří Voráč, in: Katalog 39. LFŠ 2013 (ed. Daniela Havránková), s. 134.

2 Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 199.

Dramaturg západoněmecké televizní stanice ZDF nabídl scénář po jeho přečtení k režii dalšímu z českých emigrantů, Vojtěchu Jasnému. Jasný s Kohoutem spolupracoval již dříve, když svůj režijní celovečerní debut *Zářijové noci* (1956) natočil podle Kohoutovy stejnojmenné divadelní hry. Výběr režiséra Jasného souzněl s *Nápady svaté Kláry* mimo jiné pro jeho cit k poetickým filmům a smysl pro vstup nadpřirozena a jeho konfrontaci s realitou tehdejší společnosti, které vrcholily ve filmu *Až přijde kocour* (1963). Moderní satirická pohádka tak roku 1980 vznikla jako televizní film v německém znění *Die Einfälle der heiligen Klara* (Nápady svaté Kláry).

Vojtěch Jasný vybral pro natáčení filmu Jugoslávii, protože zatoužil opět pracovat ve slovanském prostředí a starý Záhřeb mu připomínal Prahu³. Kromě německých, rakouských a jugoslávských herců hrají ve filmu i někteří čeští emigranti, mezi nimi Pavel Landovský a Vladimír Valenta. České reálie byly kromě několika hereckých představitelů připomenuty také českými jmény postav, nápisy v češtině (ředitelna, wc – chlapci, školník...), policejním vozem Volha s označením VB a několika českými hudebními motivy (*Ach synku, synku*; české dechovky).

Film natočený na 16 mm formát byl uváděn v televizních programech Německa a Rakouska. V Jugoslávii jej dokonce promítali v kinech. Ačkoliv byly *Nápady svaté Kláry* zamýšleny pro mezinárodní publikum, kritika film vnímala zejména jako satiru socialistické společnosti, a tudíž téma západnímu divákovi poněkud vzdálené, nemluvě o pro západního diváka nesrozumitelných propašovaných českých motivech⁴. Film tedy ve své době přízeň diváků ani kritiky nezískal.

2.1.2. Exil

Jak již bylo řečeno v předchozí podkapitole, *Nápady svaté Kláry* (1980) byly natočeny českými tvůrci v exilu, tedy za velmi specifických okolností. Pro účely této bakalářské práce užívám pojmu *exil* tak, jak jej užívá filmový historik Jiří

³ Jiří Voráč. *Český film v exilu: Kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vydání. Brno: Host, 2004, s. 100.

⁴ Tamtéž, s. 100.

Voráč (inspirovaný Pavlem Tigridem, spisovatelem, publicistou, politikem a exulantem) v publikaci Český film v exilu: „/Exil/ označuje politicky motivovaný odchod z vlasti, který mohl mít i další důvody, například osobní či profesionální, a který se mohl odehrát vynucenou či dobrovolnou formou. Až na specifické výjimky měl však vždy trvalý charakter daný nemožností návratu.“⁵ České dějiny dvacátého století zaznamenaly několik migračních vln, a to samozřejmě i mezi filmaři.

Ve dvacátých a třicátých letech mnoho českých filmařů působilo částečně v zahraničí. V tomto případě šlo o běžnou migraci související s atraktivními pracovními příležitostmi. V zahraničí působili například Karel Lamač, Anny Ondráková, Otto Heller, Gustav Machatý, Václav Vích, Karel Anton, František Lederer a další. Ve velké většině případů se v souvislosti se světovým politickým vývojem a hrozícím vzestupem fašistické ideologie změnil dočasný pracovní pobyt v zahraničí v trvalý exil.

Další česká migrační vlna následovala po událostech Mnichovské dohody roku 1938. Filmový exil mířil cíleně do dvou zemí, do Velké Británie a do USA. Mezi exulanty byly např. Hugo Haas, Alexander Hackenschmied, Jiří Voskovec, Jan Werich, Jaroslav Ježek, Herbert Lom, Jiří Weiss, Karel Dodal nebo Karel Reisz, který byl tou dobou ještě dítě (z židovské rodiny) a v dospělosti se etabloval jako jeden z tvůrčích představitelů britského hnutí Free Cinema. Někteří z filmařů v emigraci se za války zúčastnili antinacistického odboje skrze státní a exilové instituce a rozhlasové stanice.

Po únorovém komunistickém převratu roku 1948 emigrovali ti, kteří se obávali nastupujícího režimu. Ve filmovém prostředí byli dále nuceni odejít do exilu umělci, kteří byli obviněni z kolaborace s Německem za války. Takto opustili svou vlast například Adina Mandlová, Lída Baarová nebo František Čáp. Důležitou roli v informování o komunistické propagandě a šíření objektivních skutečností o politickém, sociálním, hospodářském i kulturním stavu v zemích za „železnou oponou“ sehrál nejen filmový exil skrze československé vysílání Svobodné Evropy, BBC a Hlasu Ameriky.

Hromadný odchod Čechoslováků do exilu nastal po událostech roku 1968 a

⁵ Tamtéž, s. 11.

vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR. Další odliv lidí nastal na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let po Chartě 77 a prvních procesech s disidenty. V průběhu sovětské okupace a tzv. normalizace (1968-1989) odešlo do exilu na sto padesát tisíc občanů, přičemž zhruba polovina z těchto exulantů opustila svou domovinu do konce roku 1969⁶. Mezi exulanty byli například Vojtěch Jasný, Alfréd Radok, Karel Vachek, Jan Němec, Ivan Passer, Ján Kadár, Meir Lubor Dohnal a další. Na vystěhování lidí se paradoxně podílel i sám komunistický režim, který některé nepohodlné osoby záměrně zbavoval občanství. Někteří lidé byli tedy vystaveni nucenému exilu, ačkoliv chtěli žít ve své domovině. Mezi takovými byli například Pavel Kohout, Milan Kundera, Pavel Juráček nebo Pavel Landovský. Odchod do emigrace z let 1968-1989 byl specifický pro odliv vysokého množství intelektuální elity národa. O filmech českých tvůrců, které byly natočeny v zahraničním exilu, se v rodné zemi většinou nevědělo a nebylo je možné shlédnout. Podobně tomu bylo i v případě Jasného, Kohoutovy a Mašínové *Nápadů svaté Kláry*.

2.1.3. Porevoluční odezva v Česku

Po sametové revoluci byly *Nápady svaté Kláry* (1980) několikrát uvedeny v České republice v rámci přehlídek filmové tvorby Pavla Kohouta a retrospektiv tvorby Vojtěcha Jasného, a to v původním německém znění s českými titulky. Roku 2008 uvedla 34. Letní filmová škola Uherské hradiště s osobní účastí autora přehlídku filmů, které režíroval nebo na kterých scenáristicky spolupracoval Pavel Kohout⁷. Kromě filmu Vojtěcha Jasného byla na festivalu uvedena také izraelská verze stejné látky *Svatá Klára* (1996)⁸.

Roku 2013 uvedla 39. Letní filmová škola Uherské hradiště s osobní účastí režiséra retrospektivu filmů Vojtěcha Jasného včetně *Nápadů svaté Kláry*⁹.

6 Tamtéž, s. 9.

7 Viz Katalog 34. LFŠ 2008 (ed. Jan Vnouček), s. 168-181.

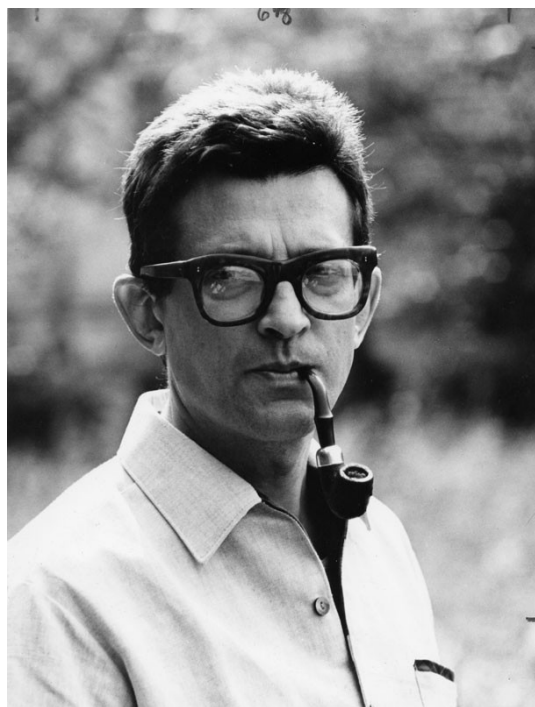
8 Viz kapitola 4. Svatá Klára – filmové zpracování 1996.

9 Viz Katalog 39. LFŠ 2013 (ed. Daniela Havránková), s. 126-139.

2.2. Autoři



Obr. č. 1 – Jelena Mašínová a Pavel Kohout



Obr. č. 2 – Vojtěch Jasný

2.2.1. Jelena Mašínová

Jelena Mašínová (viz obr. č. 1) se narodila 14. 10. 1941 v Praze. Studovala dramaturgii na pražské FAMU, kde absolvovala se scénářem *Nápady svaté Kláry* (1970) a diplomovou prací na téma *Zvíře jako hrdina filmu a literatury* (1971)¹⁰. Životní osud a scenáristická praxe Mašínové byly úzce spojeny s osobou jejího manžela Pavla Kohouta.

Dvojice se seznámila roku 1963, když tehdy dvacetileté stenotypistce Jeleně diktoval Kohout dopis směřovaný prezidentu Novotnému, ve kterém vysvětloval své reformní politické postoje a požadavky¹¹. Jejich první spoluprací na scénáři se stal film *Sedm zabitých* (1965), který vznikl na motivy Jeleniných povídek a

¹⁰ Pozn.: Knihovna FAMU a knihovna NFA mají bohužel k dispozici pouze teoretickou diplomovou práci, nikoliv diplomový scénář.

¹¹ Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 199.

zrežiroval ho právě Pavel Kohout. Roku 1970 se Jelena stala Kohoutovou třetí manželkou.

Jelena obohatila společnou tvorbu s Kohoutem o látky, ve kterých hrál důležitou roli motiv tajemna a zázračnosti lidské existence. Kohoutovy texty před seznámením s Jelenou Mašínovou docházely mnohdy ke kategorickým závěrům. Jeho texty z šedesátých let a let nadcházejících už připouštějí, že na většinu otázek chybí odpověď, že začátky, konce a pointy nemají s realitou co dělat a že se svět vzpouzí účelovým schematickým (ideovým) výkladům¹².

Po *Sedmi zabitých* vypadala nadějně i realizace dvou Jeleniných ročníkových scénářů z FAMU, *Nápady svaté Kláry* a *Hodina tance a lásky*, o oba byl zájem. Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR, však byla realizace filmů manželky pro tehdejší politický režim nepohodlného Pavla Kohouta nemyslitelná. *Nápady svaté Kláry* byly natočeny až v exilu, Vojtěchem Jasným roku 1980. A *Hodina tance a lásky* až po sametové revoluci, Viktorem Polesným roku 2003. Obě látky vyšly také v románové verzi, psané Pavlem Kohoutem (1980; 1989).

Podobně jako její manžel byla i Jelena během normalizace terčem šikany ze strany StB, dokonce jí hrozilo vězení kvůli incidentu, kdy pokousala příslušníka StB, který ji chtěl zatknout a odvést k výslechu¹³. Podepsala Chartu 77 a stejně jako jejímu manželovi jí bylo roku 1979 odebráno státní občanství a vstoupila do nuceného exilu v Rakousku.

V exilu se v osmdesátých letech Jelena prosadila na poli rozhlasu. Mezi její nejznámější hry patří *Ádaeda* (1982), *Levá a pravá* (1973), *Smrt motýlů* (1982) nebo *Z tajného deníku princezny Anny* (1989). Několik jejích rozhlasových her získalo i mezinárodní ocenění.

Roku 2011 sestavil k Jeleninu sedmdesátiletému výročí její manžel Pavel Kohout publikaci *Skrytá hvězda*¹⁴. Sborník textů *Skrytá hvězda* je chronologickým průřezem životní tvorby Jeleny Mašínové, obsahuje několik jejích povídek, rozhlasových her, dále také filmový scénář *Sedm zabitých* či divadelní zpracování hry *Ádaeda*. Českému čtenáři se tak po letech otevřela možnost objevit autorku

¹² Tamtéž, s. 202-203.

¹³ Tamtéž, s. 352.

¹⁴ Jan Lukeš. „Podíl Jeleny Mašínové na polidštění Pavla Kohouta“ [online]. www.divadelni-noviny.cz. 6. 2. 2012 [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.divadelni-noviny.cz/podil-jeleny-masinove-na-polidsteni-pavla-kohouta>

Jelenu Mašínovou a přečíst si některé z textů, které do té doby nebyly k dispozici. Filmový scénář *Nápady svaté Kláry* bohužel sborník neobsahuje a nebyl vydán ani v jiné podobě.

2.2.2. Pavel Kohout

Pavel Kohout (viz obr. č. 1) se narodil 20. 7. 1928 v Praze. Působil jako básník, dramatik, spisovatel, filmový scenárista a režisér. Jeho umělecká tvorba byla vždy úzce spjata s jeho aktuálním politickým přesvědčením. V mládí byl členem Dismanova recitačního a divadelního souboru dětí a mládeže, kde začal skládat své první verše. Po revolučních událostech roku 1948 působil v Souboru Julia Fučíka. Uvěřil ideálům komunismu a pod jejich vlivem se etabloval jako tendenční básník své doby. Jeho básně vyšly v padesátých letech ve dvou sbírkách, *Verše a písně* (1952) a *Čas lásky a boje* (1954). Zkušenosti z folklorních mládežnických souborů a své politické přesvědčení zúročil jako autor několika filmových scénářů (např. *Zítřka se bude tančit všude*, 1952).

Kromě politického nadšení zasahoval do Kohoutovy umělecké tvorby také jeho osobní život, spjatý především se vztahy k ženám. Roku 1951 dokončil rukopis své první divadelní hry s názvem *Dobrá píseň*. Hra byla ovlivněna Kohoutovým nevydařeným prvním manželstvím s herečkou Alenou Vránovou, která se při natáčení *Pyšné princezny* (1952) zamilovala do svého hereckého kolegy Vladimíra Ráže. V *Dobré písni* se Kohout s nešťastným osobním zážitkem vyrovnal skrze příběh Vaška, který si přes oddanost revoluci nerozumí se svou ženou Kateřinou, sokem mu je přitom zlý Radovan Srb, který si dovolí svádět Kateřinu nejen fyzicky, ale také ideově. Obdobně se roku 1957 „vypsal“ z nešťastné lásky k herečce Janě Dítětové v divadelním dramatu *Taková láska*. Hra byla roku 1959 zfilmována režisérem Jiřím Weissem.

Se svou dramatickou tvorbou, která kromě vlastních námětů (např. absurdní drama *August August, august*, 1967) čítala i několik adaptací (např. *Cesta kolem světa za osmdesát dní*, 1961; *Válka s mloky*, 1963), se dokázal prosadit i v

zahraničí, v NDR byla *Taková láska* po dva roky nejhranější hrou¹⁵, dále byly jeho hry uvedeny například v Moskvě, Leningradu, Varšavě nebo Budapešti. Když bylo po roce 1969 zakázáno uvádění Kohoutových her v zemích sovětského bloku, pořád zde byly demokratické země, ve kterých se Kohoutovy hry hrály, například Západní Německo, Vídeň, scéna Broadwaye.

Teprve po zkušenostech s vojenskou službou, začala na Kohoutovo komunistické přesvědčení působit pochybnost. Pod vlivem zážitků Kohout sepsal divadelní hru *Zářijové noci* (1955) a následně také scénář stejnojmenného filmu (1956), který zrežíroval jako svůj celovečerní debut Vojtěch Jasný. V *Zářijových nocích* Kohout předložil na svou dobu netypickou kritiku armádního vedení. Příběh *Zářijových nocí* vypráví o poručíku Zábranovi, kterému velitel major Cibulka odmítá dát dovolenku, ačkoliv je Zábranova manželka v devátém měsíci těhotenství.

Po XX. sjezdu KSSS, kdy Chruščov v Moskvě odhalil zvěrstva stalinského režimu, začal Kohout přehodnocovat své politické smýšlení a především důvěru ve vysoké politické činitele. Hlásil se k reformním představám komunismu, aktivně se podílel na kritice současného způsobu vedení komunistické strany, dožadoval se odpovědnosti za zločiny padesátých let, trval na zrušení cenzury. Byl jedním z reformních hybatelů Pražského jara. Po porážce Pražského jara zbilancoval myšlenkový vývoj své generace od mládí po vystřízlivění let šedesátých v prozaickém díle *Z deníku kontrarevolucionáře* (1969), které vyšlo díky švýcarskému nakladatelství C. J. Bucher v němčině (k českému vydání plánovanému v Mladé frontě roku 1969 už nedošlo)¹⁶. Roku 1969 byl Pavel Kohout vyloučen z KSČ.

Roku 1970 začal psát svůj první román, *Bílou knihu o kauze Adam Juráček*. Příběh je alegorií konfliktu jedince s vládoucí mocí. Absurditu a vykonstruovanost reálného světa zdůrazňuje fantaskní motiv. Nudný život všemi vysmívaného snílka Juráčka promění láska, která v něm probudí schopnost ovládnout gravitaci a chodit po stropě. *Juráček* je první z Kohoutových zasněných postav, mezi které patří také Klára Zimová z románu *Nápady svaté Kláry* (1980), dále Lízinka Tachecí z *Katyně* (1978) nebo Kristina Kleinburgerová z *Hvězdné hodiny vrahů* (1995). K prvnímu českému vydání mohlo dojít až roku 1978 v

¹⁵ Tamtéž, s. 159.

¹⁶ Tamtéž, s. 245.

exilovém nakladatelství Sixty-Eight Publishers¹⁷.

V sedmdesátých letech byl Pavel Kohout systematicky sledován, odposloucháván a vyslýchán StB. Byl spoluautorem Charty 77. Přestože Kohout vždy cítil národní sounáležitost a netoužil po trvalém odchodu do ciziny, komunistický režim jej uvedl do nuceného exilu. Nejprve byl Pavlu Kohoutovi a jeho třetí manželce Jeleně Mašínové povolen pracovní výjezd do Rakouska, kde měli ve Vídeňském Burgtheatru působit několik měsíců jako dramaturgové, při následném návratu do ČSSR již nebyli manželé vpuštěni za hranice a bylo jim odebráno státní občanství.

První látku, kterou začal Kohout psát v exilu byly právě *Nápady svaté Kláry* (1980). Kromě vlastní tvorby byl na poli literatury činný i jinak – pořádal literární večery, na kterých se četli knihy zakázaných českých autorů. Některým zakázaným autorům pomohl zprostředkovat exilové vydání jejich knih (např. Vaculík) nebo uvedení jejich her v Burgtheatru (např. Havlových, Kunderových, Pavlíčkových). Koncem osmdesátých let pracoval se svou ženou Jelenou na námětu látky *Konec velkých prázdnin*, která pojednávala o osudech uprchlíků z východní Evropy, v roce 1990 vyšel v Německu stejnojmenný román a roku 1996 natočila Česká televize stejnojmennou televizní sérii. Po sametové revoluci žil částečně ve své rodné vlasti a ve Vídni, zasadil se o vydání svých německy psaných knih v češtině a vydal několik nových titulů, např. *Sněžím* (1993), *Hvězdná hodina vrahů* (1995) nebo *Ten žena a Ta muž* (1998).

2.2.3. Vojtěch Jasný

Vojtěch Jasný (viz obr. č. 2) se narodil 30. 11. 1925 v Kelči na Moravě. Odešel studovat do Prahy ruštinu a filosofii na Karlově Univerzitě, po roce studií nechal, protože ho vzali na FAMU. Roku 1951 absolvoval na Katedře kamery. Během studií na FAMU spolupracoval se spolužákem Karlem Kachyňou na několika krátkých budovatelských dokumentárních filmech. Po škole společně natáčeli pro

¹⁷ Tamtéž, s. 261.

Studio dokumentárního filmu v Praze, např. *Za život radostný* (1950), a následně v rámci své vojenské služby vytvořili několik dokumentů pro Československý armádní film. S Československým armádním filmem dostali možnost vycestovat do Čínské lidové republiky, kde pod vlivem *cinema direct*¹⁸ natočili celovečerní film *Lidé jednoho srdce* (1953) a několik krátkých filmů, např. *Starou čínskou operu* (1953) nebo *Z čínského zápisníku* (1954). Cesta do Čínské lidové republiky přes SSSR postihla Jasného poznáním chudoby, bídy a falše představ, které o Sovětském svazu rozšiřovaly oficiální kruhy. „Mohl jsem mluvit s Poláky, kteří se na Sibiři ocitli ve vyhnanství, například s jedním staříkem, který prodával trochu zrnkové kávy. Vyprávěl mi, že je sem Rusové deportovali z území, které vzali Polsku, a jak krutě přitom s nimi zacházeli. To všechno mi víc a víc otvíralo oči a nakonec jsem se z té cesty vrátil jako jiný člověk. A řekl jsem si, že se musím jako filmař snažit, abychom my v Československu mohli dělat socialismus po svém.“¹⁹

Svou samostatnou režijní celovečerní debutovou tvorbu začal kritikou armádních poměrů ve filmu *Zářijové noci* (1956), napsaném podle divadelní hry Pavla Kohouta. Z jeho tvorby let padesátých a šedesátých zůstává nejznámější filmová trilogie inspirovaná rodnou Kelčí – *Touha* (1958), *Až přijde kocour* (1963) a *Všichni dobří rodáci* (1968). První z těchto filmů natočil na černobílý materiál, druhé dva už v barvě a nechal v nich rozvinout svou fascinaci barvami (zřejmě zděděnou po matce, nadané malířce²⁰). Všechny tři filmy bodovaly na mezinárodních festivalech, dokonce na prestižním Cannes. *Touha* získala Cenu za nejlepší film pro mládež na MFF v Cannes 1959, *Až přijde kocour* obdržel Stříbrnou palmu a Grand prix technique v Cannes 1963 a *Všichni dobří rodáci* získali Cenu za režii v Cannes 1969.

Jasného víru v Pražské jaro a možnost reformy domácí politické situace zmařil vpád sovětských vojsk do ČSSR. *Všichni dobří rodáci* pro svou tematizaci rozpadu přirozeného venkovského řádu v soukolí komunistického převratu a násilné kolektivizace a chystaný film *Česká rapsodie* (1969), filmová báseň beze slov pojednávající o obsazené zemi, způsobily nelibost komunistického režimu a

18 *Cinema direct* nebo též *direct cinema* či *cinéma verité* jsou pojmy odkazující k dokumentárnímu stylu, který nechává skutečnost a účinkující osoby mluvit samy za sebe a zcela upouští od komentáře mimo obraz a přímého přesvědčování diváka. Viz heslo "Cinéma verité" in: Michal Töteberg (ed.). *Lexikon světového filmu*. 1. vydání. Praha: Orpheus, 2005, s. 609.

19 Vojtěch Jasný. *Život a film*. Literární úprava Jan Lukeš. 1. vydání. Praha: Národní filmový archiv, 1999, s. 29.

20 Tamtéž, s. 20-22.

hrozbu vězením. Oba filmy putovaly do tzv. *trezoru*. Ačkoliv se Jasný považoval za patriota, rozhodl se pro své umělecké ambice emigrovat. „Měl jsem jen dvě možnosti: kolaborovat a tím zradit sama sebe, nebo emigrovat s vědomím, že když člověk opustí vlastní kořeny, možná s nimi ztratí i svou uměleckou formu.“²¹ Vojtěch Jasný spolu se svou druhou manželkou Květou a jejím synem Petrem emigrovali roku 1970 z ČSSR, cestovali přes západní Německo, Slovensko a Jugoslávii, nakonec se jim podařilo získat občanství v Rakousku.

V evropském exilu pracoval Jasný především pro rakouské a německé televize (ORF, ZDF). Pro televizi ZDF natočil podle scénáře exilových krajanů Pavla Kohouta a Jeleny Mašínové *Nápady svaté Kláry* (1980). Kromě řady televizních filmů natočil i několik filmů určených do kin. Mezi nimi například adaptaci románu Heinricha Bölla *Klaunovy názory* (1975), se kterou byl dokonce nominovaný na Oscara a na festivalu v San Sebastianu 1976 získal Stříbrnou mušli. V evropském exilu natočil také několik dokumentárních filmů, např. meditační zpověď exulanta s názvem *Stromy, ptáci a lidé* (1975). Prosadil se také jako divadelní režisér, inscenoval například Havlovy jednoaktovky. V neposlední řadě působil na univerzitě v Salzburgu.

Roku 1984 odletěl učit do New Yorku na Columbia University, kde sháněli náhradu za Miloše Formana, který právě začal točit *Amadea* (1984). Co se prve zdálo jako roční pobyt, vyústilo v pobyt trvalý. Kromě pedagogické činnosti se Jasný v USA věnoval převážně dokumentární tvorbě, např. *Proč Havel?* (1991) nebo *Gladys* (1998). Po sametové revoluci Jasný příležitostně navštěvoval rodnou vlast. Roku 1999 natočil v česko-americké koprodukcí film *Návrat ztraceného ráje*, jehož protagonista se podobně jako sám Jasný po letech vrací z New Yorku na rodnou Moravu a bilancuje svou exulantskou pouť.

²¹ Z rozhovoru s Jiřím Voráčem, in: Jiří Voráč. *Český film v exilu: Kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vydání. Brno: Host, 2004, s. 95.

2.3. Rozbor televizního filmu

2.3.1. Téma, fabule, syžet, žánr

Ústředním tématem filmu *Nápady svaté Kláry* (1980) je neočekávaný průnik magické síly do zaběhnutého řádu a zejména neschopnost oficiálních autorit přijmout nadpřirozený jev, který se vymyká jejich dohledu. Klára Zimová, žačka osmé třídy, v sobě objeví vizionářské schopnosti, když ji napadne, které konkrétní příklady učitel Brunát zadá třídě do písemky, a podělí se se svým nápadem se spolužáky. Poté, co každý ze třídy dostane z písemky za jedna, nastane vyšetřování, které má za úkol odhalit, jak se mohlo něco takového přihodit. Vyšetřování vede dvojice ředitel Plavec a učitel matematiky Brunát, později se k nim přidá příslušník Veřejné bezpečnosti kapitán Urban a nakonec jsou povoláni i místní představitelé nejvyšších autorit, předseda Městského národního výboru a farář. Ačkoliv je těmto autoritám záhy vysvětleno, jak k celé situaci došlo – Klára bezelstně přiznává, že ji výběr příkladů prostě napadl, nechtějí se autority s tímto prostým vysvětlením smířit, protože se zcela vymyká zaběhnutým pořádkům. Co kdyby Kláru napadlo, že za předsednictví stávajícího předsedy například vypuknou sucha? Pozdvižení, jaké by mohlo nastat, nemohou příslušníci vládnoucí komunistické strany dopustit, proto se pokoušejí odhalit Kláru jako podvodnici. Čím urputněji se snaží odhalit neexistující podvod, tím více se kumulují další Klářiny nápady/předpovědi, které doznávají naplnění. Příslušníkům autorit nestačí ani prosté vysvětlení, s kterým přichází Klářina babička, která tvrdí, že nepolíbené dívky mají někdy zázračnou moc. A skutečně, po sérii předpovědí obsahujících mimo jiné výherní čísla Sportky, požár, potopu a zemětřesení (viz obr. č. 3) zastaví Klářiny vizionářské schopnosti polibek od spolužáka Jiřího Tikala. Film končí dovětkem, který říká, že od té chvíle už Kláru nic zvláštního nenapadalo (viz obr. č. 4).



Obr. č. 3 – Kvůli strachu ze zemětřesení, které předpověděla šolačka Klára, občané města vynášejí ze svých domovů cennosti a chystají se přečkat noc na ulici; *Nápady svaté Kláry* (1980).



Obr. č. 4 – Závěrečný titulek filmu *Nápady svaté Kláry* (1980).

Žánrově lze film označit jako satirickou pohádku, nebo lépe řečeno satiru s nadpřirozenými motivy. Režisér filmu Vojtěch Jasný zužitkoval podobný model už ve svém filmu *Až přijde kocour* (1963). Kocour obdobně jako Klára Zimová oplývá výjimečnými vizionářskými schopnostmi, kvůli kterým se dostává do konfliktu s okolím, protože nastavuje společnosti morální zrcadlo²². Téma filmu a jeho žánrové ztvárnění několikrát úspěšně varioval ve svých především literárních textech i scenárista filmu Pavel Kohout²³. Satirické *Nápady svaté Kláry* poukazují na nefunkčnost rigidních autoritářských režimů, které nepřipouští nic, co se vymyká jejich výkladu skutečnosti. Zajímavé je, že autoři filmu přitom nekritizují osoby činné v rigidním systému, ale systém samotný. Například příslušník Veřejné bezpečnosti Urban je vyobrazen jako celkem rozumný muž (až na násilnické sklony v přísné výchově dcery), který vždy přichází s logickými úsudky a snaží se jednat ve jménu blaha občanů maloměsta. Film *Nápady svaté Kláry* v podstatě neobsahuje záporné postavy, které by jednaly z nemorálních a ryze sobeckých pohnutek. Ředitel Plavec, učitel Brunát, kapitán Urban a předseda Karas jsou pouze lidé, kteří jsou obětmi absurdně neprůchozího systému. Se znalostí životopisu scenáristy Pavla Kohouta lze usuzovat, že se v tomto zoufale absurdním boji lidí, kteří „to myslí dobře“, inspiroval svými zkušenostmi s komunistickou stranou. A to nejprve z pozice příslušníka režimu, který nedokáže prohlédnout absurditu komunismu, a poté naopak z pozice kritika režimu, kterému není nasloucháno.

2.3.2. Vyprávěcí a stylotvorné postupy

Po stránce vyprávěcích a stylotvorných postupů je film *Nápady svaté Kláry* poměrně nevýrazný. Film jindy osobitě stylotvorného režiséra Vojtěcha Jasného tentokrát využívá postupy logického vedení příběhu od příčin k následkům, zcela účelového rámování obrazu a kontinuální stříhové skladby. Nenápadnému způsobu vyprávění se vymyká pouze způsob vedení herců, který staví na absurdním chování postav, a výstavba prostředí, která se v mizanscéně a zvuku

22 Jiří Voráč. *Český film v exilu: Kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vydání. Brno: Host, 2004, s. 100.

23 viz kapitola 3. *Nápady svaté Kláry* – knižní zpracování 1980.

neotřele opírá o české reálie. Obojí bude rozebráno blíže v následujících podkapitolách.

2.3.3. Prostředí

Prostředí, do kterého je film zasazen, oplývá specifickou absurditou. Ačkoliv je film v německém znění a herci jsou především Němci, Rakušané a Jugoslávci, obsahují reálie výraznou českou stopu. Z detailů mizanscény a zvuku lze usuzovat, že příběh filmu odkazuje k nesmyslnostem komunistického režimu tehdejší ČSSR. Film je uvozen písní opředenou mýtem výrazné obliby u prvního demokratického československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka *Ach synku, synku*. Melodii vyhrává na housle školník Coufal, hraný exulantem Pavlem Landovským (viz obr. č. 5).



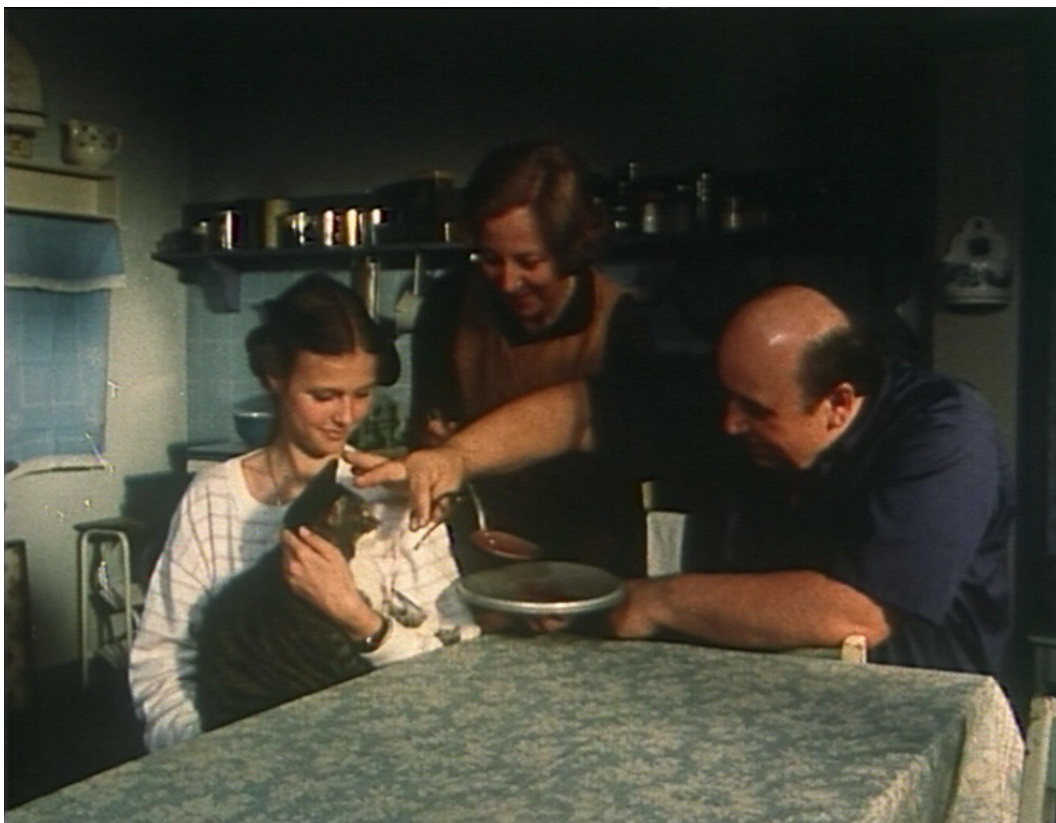
Obr. č. 5 – Školník Coufal v *Nápadech svaté Kláry* (1980) vysedává na školní zdi a hraje na housle *Ach synku, synku*.

Ve filmu zazní také české lidovky, dechovka i tehdejší české kytarové songy. Kromě českých nápisů na cedulích (ředitelna, třída, školník, wc – chlapci) se ve filmu objeví i automobily Veřejné bezpečnosti nebo mapa Československa visící na místní poště. Je zjevné, že se autoři pokusili i v exulantských podmínkách navodit atmosféru českého maloměsta. Je to maloměsto, kde se vše rychle rozkřikne, proto se po Klárou prozrazených výherních číslech Sportky kominíkovi a dále kapitánu Urbanovi netřeba divit, že se na poště začnou štosovat zástupy rozhořčených obyvatel maloměsta dožadujících se své výhry (která je při tak hojném počtu vítězů paradoxně velmi nízká). Je to prostředí, ve kterém se vládnoucí komunistická strana musí prát o pozornost obyvatel tváří v tvář zázračným předpovědím školačky Kláry, a tedy nevysvětlitelným silám, jimž je spíš než dozor komunismu bližší křesťanská víra.

2.3.4. Postavy

Postavy satirických *Nápadů svaté Kláry* jsou spíš než charakterními bytostmi typy s jasně nadefinovanými rysy, vlastnostmi a názory, kterých se postavy úzkostlivě drží a nehodlají je měnit nebo se jich vzdát. Naivnímu přesvědčení postav koresponduje i vedení herců. Herectví není realistické, je pojaté s nadsázkou. Ačkoliv se dění filmu točí kolem nápadů školačky Kláry, nelze říci, že by byla Klára hlavní postavou, se kterou bychom film po celou jeho délku prožívali. Vzhledem k tomu, že jsou všechny postavy pojaty formou karikatury, která vyzdvihuje určitou vlastnost nebo přesvědčení dané postavy, lze hlavní postavu/postavy jen těžko určit. Ve filmu je věnován význačnější prostor především dvěma skupinám postav, a tedy dvěma protichůdným silám konfliktu – těm, co věří v Klářiny nápady, a těm, co je odmítají připustit.

První skupinu reprezentuje především samotná Klára, věčně usměvavá dívka, která bezelstně odpovídá na jakékoliv dotazy včetně frekventovaného: Jak tě to, proboha, napadlo? Nejbližšími Klářinými spojenci jsou její otec, matka a babička, kteří s obdobnou naivitou přijímají bez výjimky Klářiny nápady a ani náznakem se podivností nediví (viz obr. č. 6).



Obr. č. 6 – Mára nemůže najít své brýle na televizi, Kláru napadne, že by mohly být v hrnci se šťávou; *Nápady svaté Kláry* (1980).

Sílu Klářiných nápadů podporují davy lidí, kteří se srocují před domem Zimových, aby jim Klára orodovala. Dále podporují Kláru její spolužáci, především Jiří Tikal, který se do neobyčejné spolužačky zakouká. A nakonec Kláru podpoří i farář, jehož modlitby po setkání s Klárou míří ze všech svatých především ke svaté Kláře.

Druhou skupinu postav, které odmítají Klářiny nápady připustit, reprezentují autority školního prostředí a stranického prostředí. Zejména ředitel Plavec a učitel Brunát jsou přímo posedlí snahou odhalit zjevně neexistující podvod. Herci jsou vedeni až k neurotickému chování, ředitel s učitelem žákům hrozí, zvyšují hlas, učitel Brunátovi ve vypjaté chvíli neuroticky mrká oko. Jejich touha po vyšetřování zločinu je zveličená ad absurdum, například provádějí ve třídě výslech připomínající praktiky StB a ponoukají děti k napráskání pachatele. Nezdráhají se ani rušit soukromí obyvatel maloměsta, nejenže předvolávají rodiče v pracovní době do školy, vyslychají je i v jejich bytech, a dokonce se nezdráhají pro odpovědi vylézt v noci po žebříku do ložnice Zimových.

Když na sebe tyto dvě síly (víra a nevíra v Klářiny nápady) narážejí, nastávají zpravidla humorné okamžiky, ze kterých vychází vítězně spíše naivita přívrženců Kláry. Příslušníci mocenských autorit jsou totiž bezprostředností a čistotou svých odpůrců natolik konsternováni, že si s nimi neví rady. Ačkoliv zkušenost komunistického režimu radí příliš neprovokovat státní moc, otec Zima zásadně odporuje přijít o víkend k výslechu na stanici Veřejné bezpečnosti s jednoduchým vysvětlením – jede přece s rodinou na chatu. Tyto prosté životní pravdy, na které příslušníci mocenských autorit nedovedou reagovat, úsměvně podvracejí neoblomnost autoritářského režimu a odhalují jeho absurditu.

2.3.5. Shrnutí klíčových motivů

Shrneme-li si klíčové motivy filmu *Nápady svaté Kláry*, jako ústřední motiv jednoznačně označíme *nápad*. Zdá se mi velmi důležité označení „nápady“, a nikoliv například „věštby“. Klářiny nápady nevnímám pouze jako magický prvek, ale především jako rebelii vůči nesmyslnému mocenskému režimu, který se snaží jakékoliv myšlenkové aktivity svých občanů potlačit. Klára má tu drzost, že ji vůbec něco napadá, že si dovolí něco myslet a především že si myslí navzdory autoritám.

Paradoxem je druhý význačný motiv filmu a tím je *láska*, respektive první vzplanutí lásky. Je to právě první políbení školačky Kláry a spolužáka Tikala, které způsobí, že Kláru už nic kloudného nenapadne a její jasnozřivost je ta tam.

2.4. Stručná rekapitulace

Po studiu životopisných peripetií autorů a rozboru filmu *Nápady svaté Kláry* shledávám, že ačkoliv nebyl film přijat s výrazným zájmem publika ani kritiky, zaujímá významné místo v osobním vývoji autorů. Z pohledu současného diváka je, dle mého názoru, film pozoruhodný zejména reflexí československých reálií komunismu v exulantském prostředí.

3. Nápady svaté Kláry – knižní zpracování 1980

3.1. Kontext vzniku a vydání knihy

3.1.1. Cesta látky

Po odchodu Pavla Kohouta a jeho ženy Jeleny Mašínové do exilu byly *Nápady svaté Kláry* (1980) první látkou, na které v exilu Pavel Kohout pracoval. Původní Jelenina absolventská práce z FAMU Kohouta zaujala mimo jiné z nostalgie po domovině. „Vždycky jsem tušil, že psaní je můj způsob přežití. Potvrdilo se mi to právě, když mi vzali dosavadní zvyklosti i jistoty. Románový přepis *Kláry* byl tehdy okamžitým východiskem z nouze. Mé tvrzení, že jsem každé ráno odcházel z emigrace do městečka připomínajícího Sázavu nad Sázavou²⁴ a večer se vracel na Capri, není až tak přehnané.“²⁵

Pavel Kohout se rozhodl látku rozpracovat v román. Ve stejné době tak zároveň vznikala podle scénáře Jeleny Mašínové a Pavla Kohouta televizní film režirovaný Vojtěchem Jasným a román psaný Pavlem Kohoutem. Právě při zrodu filmu si Kohout uvědomil, jaký potenciál látka má. „Film *Die Einfalle der Heiligen Klara* byl věrně milý, ale chyběl mu spád. Utvrdil mě, že musím příběh pevněji ukotvit. V nové, románové verzi byl zasazen do úchvatné doby pozdních šedesátých let, kdy v Čechách všechno spělo k pražskému jaru.“²⁶

Film i román byly uvedeny ve stejném roce, 1980. Román vyšel nejprve v němčině, a to knižně a následně na pokračování v časopisu Stern. Následně byla kniha přeložena do několika jazyků. Kohoutův český překlad vyšel roku 1981 v Torontu v exilovém nakladatelství Sixty-Eight Publishers.

24 V Sázavě nad Sázavou vlastnil Kohout od roku 1958 letní dům se zahradou. V osmdesátých letech jezdili manželé Kohoutovi na italský ostrov Capri. Viz Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 161-162.

25 Pavel Kohout. *Nápady svaté Kláry*. 4. české vydání. Brno: Větrné mlýny, 2014, s. 308.

26 Tamtéž, s. 308.

Dobové kritiky románu byly rozpačité. Některým připadal román jako slabší odvar předchozího Kohoutova románu *Bílá kniha o kauze Adam Juráček* (1970). Další kritizovali občasný patos, jazyková klišé, výřečnost a nostalgické účtování se socialismem. Pozitivní kritika naopak vyzdvihovala hravou atmosféru a konflikt kreativity se státní mocí, který autor sice zasadil do malého českého městečka, ale přitom se jednalo o problém, který podle kritiky české prostředí přesahoval a týkal se i dalších světových zemí²⁷.

3.1.2. Porevoluční odezva v Česku

Po sametové revoluci se Pavel Kohout zasadil o vydání svých exilových próz v českém prostředí. Oproti televiznímu filmu režírovaném Vojtěchem Jasným, který byl po revoluci uveden v Česku jen sporadicky na několika filmových přehlídkách, byla a je románová verze *Nápadů svaté Kláry* (1980) porevolučním českým čtenářům dostupnější. Román *Nápady svaté Kláry* znovu vyšel v češtině roku 1991 v nakladatelství Mladá fronta. Roku 2004 román vydalo nakladatelství Paseka. Nejnovější knižní vydání je z roku 2014 pod nakladatelstvím Větrné mlýny. Román se v současnosti prodává i v moderní eBook verzi.

3.2. Rozbor knižního zpracování

3.2.1. Téma, fabule, syžet, žánr

Nosný příběh románu *Nápady svaté Kláry* je identický s filmovým zpracováním Vojtěcha Jasného²⁸. Školačka Klára svými nápady, které předvídají budoucnost, způsobí pozdvižení nejen ve škole, ale i v celém maloměstě včetně vládnoucích

²⁷ Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 361.

²⁸ Viz kapitola 2.3. Rozbor televizního filmu.

komunistických kádrů. Mocenské autority si nevědí s Klárou rady a snaží se odhalit neexistující podvod. Po polibku spolužáka Jiřího Tikala už Kláru nic zvláštního nenapadne.

Syžet románu je oproti filmovému zpracování Vojtěcha Jasného rozšířený o mnohé peripetie. Jedná se především o linky týkající se záletných pokusů doktora Tikala, jeho manželky, tajemníka Fuchse a paní ředitelové Plavcové. Daleko významnější prostor na rozdíl od filmového zpracování má v knize motiv očekávaného příjezdu nového tajemníka Městského národního výboru. Závažná rozhodnutí ohledně řešení nápadů školačky Kláry zvažují mocenské autority města S. právě s ohledem na očekávaný příjezd nového tajemníka Fuchse.

Ve filmu Vojtěcha Jasného je příběh ukotven v československém maloměstě období komunismu. Román je konkrétnější, zasazuje příběh do roku 1966, do maloměsta S., jež odkazuje na Sázavu nad Sázavou – městečko, ve kterém Kohoutovi vlastnili letní dům. Ukotvení do roku 1966, období „klidu před bouří“ posiluje satirický tón románu. Na rozdíl od filmu, který končí polibkem Jiřího Tikala, sleduje román postavy dále. Vtipně naznačuje, že nesmyslný a banální incident s Klářinými nápady mohl mít souvislost s pozdější okupací ČSSR. Závěr knihy nastiňuje osudy postav po roce 1968, tedy kdo emigroval, kdo se stal kádrem, a také, že Klářin a Tikalův polibek byl jejich prvním a posledním – pohádkové vyznění ustupuje před realitou.

V žánru pohádkové satiry Pavel Kohout úspěšně sepsal i další prózy. *Nápadům svaté Kláry* je nejspíš nejbližší *Bílá kniha o kauze Adam Juráček* (1970), ve které Kohout podobně jako v *Kláře* využil model průniku iracionality do běžného života, když v Juráčkovi probudí láska schopnost chodit po stropě. „Kohout optimisticky říká, že tváří v tvář zavedenému pořádku (například normalizačnímu) stačí jediný člověk, schopný vzdorovat „pravidlům hry“, aby se celá pracně budovaná stavba falešné a podvodné skutečnosti zhroutila – existuje-li totiž někdo, kdo umí například předpovídat budoucnost, je další existence strany, jež rozhoduje o všech a vše ví předem, zbytečná.“²⁹

29 Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 360.

3.2.2. Vyprávěcí a stylové postupy

Oproti poměrně střízlivému pojetí filmového zpracování Vojtěchem Jasným Kohout ve svém románovém zpracování *Kláry* využil odvážnějších vyprávěcích postupů. Románová plocha umožnila Kohoutovi rozvinout původní syžet o dvě roviny – bohatý vnitřní svět postav a autorský komentář.

Román je psán vševědoucím vypravěčem ve třetí osobě. Kromě prostého záznamu aktuálně plynoucího děje obsahuje román dlouhé odstavce vnitřních monologů postav, vzpomínek a představ. Vnitřní svět postav je mnohdy daleko dramatictější než aktuální dění. Např.: „Tikal si představil vlhké sklepení, začouzené plamenem pochodní. Na šikmém žebří je upoután jinoch v cárech: Tikal. Ředitel mu klade otázky, školník utahuje rumpál a matematikář mu pálí bok. Tikal pocítil hlubokou úlevu, že žije ve století, kdy je mučení na školách středního stupně zákonem zakázáno.“³⁰ O charakterech postav se tak v románu dozvíme daleko více než ve zjednodušeném pojetí filmového zpracování. Jediná výrazná postava, jejíž vnitřní myšlenkové pochody zůstávají čtenáři skryty, je Klára Zimová. Kohout tak zanechává Klářiným nápadům opar tajemství a svaté nedotknutelnosti.

Kohout v románovém zpracování *Kláry* hojně využívá možnosti autorského komentáře, a to nejen k poznámkám komentujícím aktuální dění příběhu, ale také ke komentářům děj přesahujícím. Takové komentáře se týkají především společenské odpovědnosti, kritiky společnosti nebo úvahám o romanopisectví. Románové zpracování *Nápadů svaté Kláry* je tak oproti filmu Vojtěcha Jasného mnohem radikálnější, konkrétnější a daleko spíše vybízí čtenáře k zamyšlení. Např.: „Podobně jako Bedřicha Karase od sklářské vany pozvedla revoluce i nemálo ševců od běžícího pásu ke kormidlům obcí, okresů, krajů, ba dokonce i státu, kde si vysluhovali první ostruhy i oprátky. U pásů zůstalo ševcovské gros, podobající se jak vejce vejci každému jinému gros. Gros pracuje, nadává na poměry a raduje se z prostých věcí života. Od pásů povstává, jen je-li k tomu vybičováno neschopností vlády a obratností opozice, aby ukázkou své síly zlepšilo či jejím použitím smetlo starý řád. Pak, opilé úspěchem, tančí gros na ulicích a

³⁰ Pavel Kohout. *Nápady svaté Kláry*. 4. české vydání. Brno: Větrné mlýny, 2014, s. 14-15.

provolává slávu novým vůdcům, dokud mu domluvami i lichotkami nevezmou zbraně a sliby i násilím je nepřinutí zasednout opět k běžícím pásům.“³¹ Kritika komunistického režimu, která je ve filmu pouze naznačena, nabývá v knize konkrétních rozměrů. „Avšak co s příběhem, který se stal, přestože se nikdy stát neměl? Za tím účelem porodila příroda exempláře, které vyzbrojila mocí: cenzory. S pomocí moci mohou zakázat každý příběh, ten, který se stal, i ten, který se nestal: ten jako výplod bujné fantazie, onen jako výtvar lživé paměti.“³²

3.2.3. Prostředí

Jak již bylo naznačeno výše, prostředí románového zpracování *Kláry* je daleko více konkrétnější než prostředí filmového zpracování Vojtěchem Jasným. Román se odehrává roku 1966 v městečku S., odkazujícím se k autorovi dobře známé Sázavě nad Sázavou. Období kolem roku 1966 Kohout označil za jedno z nejdylitějších svého života³³. Bylo to období vyhlížejíci pozitivní změny pražského jara. Ale také období radikálně utnuté vpádem vojsk varšavské smlouvy na území ČSSR roku 1968. Právě se zřetelem na tyto zkušenosti vybudoval Kohout románové městečko S., idylickou oázu klidu, kde se historicky nikdy nic přelomového neudálo. A možná právě proto zde v naivním prostředí mohla vyrůst školačka Klára oplývající bezelstnou jasnozřivostí.

3.2.4. Postavy

Podobně jako ve filmovém zpracování *Nápadů svaté Kláry* (1980) nelze ani v románovém zpracování jednoznačně určit hlavní postavu/postavy. Ve filmovém zpracování byla pozornost věnována jednotlivým postavám včetně školačky Kláry rovnocenně, v románovém zpracování tomu tak není. Románová Klára daleko

31 Tamtéž, s. 245.

32 Tamtéž, s. 9-10.

33 Pavel Kosatík. *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001, s. 360.

spíš než jako subjekt splňuje ve výstavbě románu funkci objektu – spouštěče událostí. Jak již bylo řečeno výše, autor dává v knize bohatý prostor vnitřnímu světu postav, ale vzhled do Klářiných myšlenkových pochodů čtenáři upírá. Zároveň autor neupřednostňuje hledisko žádné z postav, zpravidla se v průběhu kapitoly naskytne čtenáři možnost nahlédnout do vnitřních monologů hned několika různých postav.

Spouštěčem jednání postav nejsou jen Klářiny nápady, ale také očekávaný příjezd nového tajemníka Fuchse. Zatímco byl ve filmu tento motiv pouze naznačen, v knize zaujímá daleko důležitější pozici. Právě obavy z toho, co způsobí střet Klářiných nevysvětlitelných jasozřivých nápadů s novým tajemníkem, podněcují mocenské autority městečka S. k činům. Na rozdíl od filmu, kde jsou mocenské autority vyobrazeny spíše jako oběti absurdního systému, je román k těmto postavám kritičtější. Zejména k postavám předsedy Karase a tajemníka Fuchse, jejichž pohnutky jsou z velké části pokrytecky vedeny touhou po kariérním růstu. Obdobně pokrytecky se jeví i náboženská autorita v podobě faráře, který spolu s předsedou uzavřel v minulosti pakt, když přijal od předsedy úplatek na opravu kostela výměnou za zajištění plné účasti návštěvníků kostela v prvomájovém průvodu. Víra v náboženství se ukazuje stejně slepou jako víra v komunistickou stranu.

Na rozdíl od filmové verze Vojtěcha Jasného, kde jsou postavy spíše typy, lze o postavách románové verze již mluvit jako o charakterech, a to především díky záznamům vnitřních myšlenkových pochodů. Přesto jsou charaktery obyvatel obce S. poněkud zjednodušené. Obecně se dá říci, že vyjma bezelstné rodiny Zimových jsou charaktery obyvatel městečka S. rozlišeny větší či menší mírou pokrytectví. Kromě pokrytectví spojeného s kariérní či mocenskou pozicí shledávám v postavách také pokrytectví vztahové. Značná část románu se věnuje pomýšlení na nevěru, plánování nevěry či konání nevěry. Tyto peripetie se týkají především záletného doktora Jiřího Tikala staršího (postava, která se ve filmové verzi dokonce ani nevyskytuje), jeho manželky, dále manželky ředitele Plavce a konečně nastupujícího tajemníka Fuchse. Situace, v kterých si nejbližší lidé ubližují, za zády se podvádějí a vzájemně se špiclují, odrážejí rozklad etických hodnot daného prostředí.

3.2.5. Shrnutí klíčových motivů

Obdobně jako ve filmové verzi *Nápadů svaté Kláry* je i v románové verzi klíčovým motivem *nápad*. Nápad jako drzost si vůbec něco myslet, navzdory režimu, který svobodu vyjádření zakazuje. Je to motiv, který odhaluje absurditu nesvobodného myšlenkového a politického režimu.

Motiv *lásky*, který byl ve filmovém zpracování zastoupen především prvním vzplanutím lásky, je v románové verzi rozvinut v ukazatel rozpadu základních etických hodnot. Nejen, že se množství dospělých postav v románu vzájemně podvádí, dokonce je v knize i nastíněno, že Tikalova pusa spolužačce Kláře byla první a také poslední a že se Tikal později stal stejným proutníkem jako jeho otec.

3.3. Stručná rekapitulace

Při srovnání filmové a literární varianty *Nápadů svaté Kláry* je zjevné, že literární forma otevřela Pavlu Kohoutovi svobodnější pole působnosti. Román prokazuje širší využití autorského komentáře a zpřesnění ideologické kritiky. Pro mě jako studentku scenáristiky bylo zajímavé sledovat, jak se autor vypořádal s přepracováním látky a pokusil se ji obohatit o hlubší významy.

4. Svatá Klára – filmové zpracování 1996

4.1. Kontext vzniku a uvedení filmu

4.1.1. Cesta látky

V devadesátých letech navštívili Pavla Kohouta a Jelenu Mašínovou během jejich pracovní cesty v Jeruzalémě dva začínající izraelští filmaři, Ari Folman a Ori Sivan. Oslovili je z toho důvodu, že je zaujala hebrejská verze románu *Nápady svaté Kláry* (1980) a chtěli ji zfilmovat. Následně izraelští filmaři podepsali s nakladatelem standardní smlouvu, v rámci které měli povinnost předložit ještě před natáčením původním tvůrcům námětu hotový scénář v angličtině. Filmaři však smlouvu nedodrželi a namísto scénáře poslali manželům kazetu s hotovým filmem. „Nadmíru dotčení jsme si otevřeli láhev vína a rozevřeli zápisníky, abychom založili žalobu odsuzující film k zániku. Čím déle běžel, tím míň jsme však pili a už vůbec ne psali. Ti chlapci použili kostru příběhu, aby ji skvěle naplnili vlastní hořkou zkušeností ze sváru kultur: Klára, dítě ruských přistěhovalců, se svými nápady osvobozuje z jiného druhu kruté reality. Film vyprávěl jinak o tomtéž. Dílo jsme samozřejmě povolili.“³⁴ Roku 1996 tedy debutoval na poli celovečerního filmu adaptací Kohoutova románu tvůrčí tandem Ari Folman a Ori Sivan filmem *Clara Hakedosha* (Svatá Klára).

4.1.2. Přijetí filmu

Filmový debut dvojice Ariho Folmana a Oriho Sivana byl bezesporu nejúspěšnější z verzí látek na motivy příběhu jasnovidné žákyně Kláry. Tvůrci se filmem

³⁴ Pavel Kohout. *Nápady svaté Kláry*. 4. české vydání. Brno: Větrné mlýny, 2014, s. 309.

prosadili na mezinárodních festivalech. S úspěchem uvedli roku 1996 *Svatou Kláru* také v České republice, kde na 31. ročníku Mezinárodního filmového festivalu v Karlových Varech získala Zvláštní cenu poroty. Doma v Izraeli zvítězil film roku 1996 v několika kategoriích cen Izraelské filmové akademie, a to v kategorii Nejlepší film, Nejlepší režie, Nejlepší herečka v hlavní roli, Nejlepší herec ve vedlejší roli, Nejlepší střih a Nejlepší hudba. Pozitivní ohlasy umožnily tvůrcům debutu pokračovat v neotřelé filmové kariéře.

4.2. Autoři



Obr. č. 7 – Ori Sivan a Ari Folman v dialogu v animovaném filmu *Valčík s Bašírem* (2008)

4.2.1. Ari Folman

Ari Folman (viz obr. č. 7) se narodil 17. 12. 1962 v izraelské Haifě. Původem je však Folman Polák, což se odrazilo na výběru několika jeho pozdějších filmových adaptací včetně Kohoutových *Nápadů svaté Kláry* (1980) a *Futorologického kongresu* (1971) Stanislawo Lema. „Jsem totiž původem Polák, mám polské

občanství i pas, a v dětství jsem vyrůstal na východoevropských spisovatelích. Na filmové škole jsem pak četl i tuhle knihu Pavla Kohouta, přesněji Pavla a jeho ženy Jeleny, která se na ní podílela, a oslovil jsem ho, jestli by mi neposkytl práva na adaptaci."³⁵

V osmdesátých letech byl během své vojenské služby v tzv. první libanonské válce svědkem mnoha násilností včetně masakru v uprchlickém táboře Sabra a Šatíla. Tato zkušenost později ovlivnila i jeho uměleckou tvorbu.

Při studiích filmu na univerzitě v Tel Avivu se seznámil s Ori Sivanem a společně natočili několik prvních filmů. Nejprve absolventský celovečerní dokumentární film *Comfortably Numb* (Příjemně otupělí, 1991) o hledání úkrytu před iráckými raketami dopadajícími na Tel Aviv. Izraelská filmová akademie ocenila snímek jako Nejlepší dokumentární film roku. Poté Ari Folman a Ori Sivan společně debutovali celovečerním filmem *Svatá Klára* (1996), volnou adaptací románu Pavla Kohouta *Nápady svaté Kláry*. Jak již bylo řečeno v předchozí podkapitole, film získal řadu ocenění a byl s úspěchem uveden na mnohých mezinárodních festivalech včetně Mezinárodního filmového festivalu Karlovy Vary.

Dále se Ari Folman věnoval filmové režii samostatně. Mezi jeho nejvýznamnější filmy patří *Valčík s Bašírem* (2008), animovaný dokumentární film reflektující tíživou zkušenost Folmana a jeho přátel z první libanonské války. Film byl uveden v hlavní soutěži festivalu Cannes, nominován na Oscara v kategorii Nejlepší zahraniční film, získal Zlatý glóbus v kategorii Nejlepší zahraniční film a byl uveden také na Mezinárodním filmovém festivalu Karlovy Vary, kde usedl Ari Folman v hlavní porotě.

Dalším úspěšným snímkem byl částečně hraný, částečně animovaný film *Futorologický kongres* (2013), volná adaptace knižní sci-fi Stanislava Lema. Film byl uveden na mnohých mezinárodních filmových festivalech, opět včetně Mezinárodního filmového festivalu Karlovy Vary, nedosáhl však takového úspěchu jako předchozí *Valčík s Bašírem*.

V současnosti autor pracuje na animovaném filmu inspirovaném osudem Anny Frankové. Předpokládaná premiéra je datována na rok 2019.

35 Jan Gregor. „Mám rád kontroverzní filmy, říká režisér Ari Folman“ [online]. Aktualne.cz. 17. 8. 2013 [cit. 25. 7. 2017]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/film/mam-rad-kontroverzni-filmy-rika-reziser-ari-folman/r~i:article:787921/>

4.2.2. Ori Sivan

Ori Sivan (viz obr. č. 7) se narodil 30. 7. 1963 izraelským rodičům v San Francisku v Kalifornii. Během Sivanova dětství se rodina přestěhovala zpět do Izraele. Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, několik prvních filmů režíroval spolu se svým spolužákem Ari Folmanem z univerzity v Tel Avivu. Mezi nimi to byl absolventský celovečerní dokumentární film *Comfortably Numb* (Příjemně otupělí, 1991) a celovečerní filmový debut *Svatá Klára* (1996).

Poté se Ori Sivan začal orientovat na televizní tvorbu a stal se úspěšným autorem/spoluautorem několika izraelských televizních seriálů. Mezi nejznámější patří seriál *BeTipul* (2005, 2008), který zaujal HBO a ve spolupráci s izraelskými filmaři vznikla ještě úspěšnější americká verze *In Treatment* (2008-2010), která byla nominována na ceny Emmy a Zlatý Glóbus. Nezůstalo jen u americké verze, HBO uvedla dokonce českou verzi s Karlem Rodenem v hlavní roli – *Terapie* (2011, 2013, předpokládané uvedení třetí řady je 2017).

V samostatné režijní filmové tvorbě na sebe Sivan nejvíce upozornil filmem *Harmonia* (2016), který převypráví biblický příběh Abraháma, Sáry a Hagar a zasazuje ho do prostředí filharmonického orchestru moderního Jeruzaléma.

4.3. Rozbor filmu

4.3.1. Téma, fabule, syžet, žánr

Izraelská filmová adaptace románu Pavla Kohouta *Nápady svaté Kláry* (1980) v žádném případě není pietním převyprávěním původního textu. Izraelští filmaři převzali nosný motiv vpádu nevysvětlitelné nadpřirozené síly do zaběhnutého řádu a nechali se jím inspirovat k vlastní osobité výpovědi.

Děj filmu je přesunut z prostředí ČSSR pozdních šedesátých let do Izraele roku 1999. Vzhledem k tomu, že byl film natočen roku 1996, dění filmu je zasazeno do blízké budoucnosti. Je to budoucnost přímo postapokalyptická, ocitáme se v zkaženém systému v rozkladu, lidstvo spěje k záhubě, televizní zpravodajství ohlašuje, jaké přírodní katastrofy svět v nejbližší době čeká. Adaptace se od předlohy liší zejména radikalizací, a to jak v obsahu, tak ve formě. Konflikt komunistického aparátu a náboženské víry, který izraelský kontext nezná, adaptace z těchto logických důvodů vynechává. Nahrazuje ho univerzálnějším, o to radikálnějším tématem, sleduje anarchistické touhy po revoluci v rozkládajícím se systému.

Poté, co školačku Kláru napadne, které příklady z učebnice matematiky budou v testu a celá třída dostane za jedna, nastane vyšetřování domnělého podvodu ředitelem Tisonou a učitelem Munitzem. Na rozdíl od předlohy, kde byly do vyšetřování zainteresovány složky policejní VB a komunistické kádry, vede tato vyšetřování pouze dvojice ředitel a učitel matematiky.

Paralelní linka sleduje trojici třídních vůdců Tikela, Rosieho a Liby, kteří plánují revoluci. Když se Tikel zamiluje do Kláry, přichází o svou vůdčí pozici, protože parta nechce následovat zaslepeného. Nakonec se ukáže, že vůdcem revoluce nemůže být ani holohlavý chlapec s náušnicí a znakem anarchie na tričku Rosie, protože ani on není hoden následování. Třídu zcela očaruje jasnozřivá Klára, ta jediná může být přirozeným vůdcem. Pro její jasnovidné schopnosti existují různá vysvětlení. Klára a její rodina jsou ruští přistěhovalci z Krymu a někteří lidé věří, že její schopnosti pocházejí právě odtamtud. Respektive ze Zóny, místa zamořeného radiací, z jehož blízkosti se rodina Kláry přestěhovala do Izraele. Sama Klára věří jinému vysvětlení, schopnosti zapříčinilo zamilování se do spolužáka Tikela. Poté, co zamilování odezní, vytratí se nejspíš i její jasnozřivé schopnosti, alespoň tak tomu bylo u Klářiny mámy, která přiznává, že kdysi byla schopna toho samého, co její dcera.

Na rozdíl od předlohy, v které Klára pouze předpovídá věci příští, tato filmová Klára uvažuje nad tím, zda-li je schopna některé jevy sama přímo vyvolat. Proto si společně s Tikelem usmyslí, že město zasáhne zemětřesení. Pro město, které je známé právě tím, že v něm sídlí seismografický institut, je to velmi troufalá předpověď. Ačkoliv seismograf nevykazuje žádné podezřelé výkyvy, Klářin vliv

způsobí hromadný úprk obyvatel pryč z města. Nakonec skutečně zemětřesení nastane a vyvolá ho právě polibek Kláry s Tikelem.

Izraelskou adaptaci lze jen těžko žánrově zařadit. Film obsahuje apokalyptické vize, prvky satiry a pohádkové a romantické motivy. Významové posuny a stylotvorné zásahy izraelských tvůrců přetvořily původní pohádkovou satiru v osobitou výpověď přinášející obraz rozkladu společnosti, mocenských systémů i přírody, který zoufale volá po revoluci.

4.3.2. Vyprávěcí a stylotvorné postupy

Izraelská filmová adaptace je po obsahové i stylotvorné stránce ze všech zpracování *Kláry* nejvýraznější. To, čeho se filmová verze Vojtěcha Jasného (1980) jen letmo dotýkala a co si románová verze dovolila vyslovit skrze vnitřní monology a představy postav, izraelská filmová verze ukazuje přímo a ještě radikálněji než verze původní. Zostřuje se chování postav, a to jak dospělých, tak dětských protagonistů. Mizanscéna využívá křiklavých barev nebo nočních záběrů opuštěných ulic osvětlených barvami neonů. V apokalyptických scénériích využívá kamera dlouhých jízd po kolejích. Ve zvuku je slyšet agresivní punková hudba. Agresivní jsou i střihy a zneklidňující detailní pohledy.

Zvláštností jsou mnohé popkulturní odkazy. Rodina Kláry Chanov vlastní psa jménem Stalin, ředitel školy Tisona vlastní psa jménem Jean Gabin. Seismografický institut měří stupeň zemětřesení podle křivky, která v případě zemětřesení začne kreslit nahou Marilyn Monroe – sílu zemětřesení přitom určuje velikost Marylina poprsí. Další popkulturní odkazů se dotknou i následující podkapitoly.

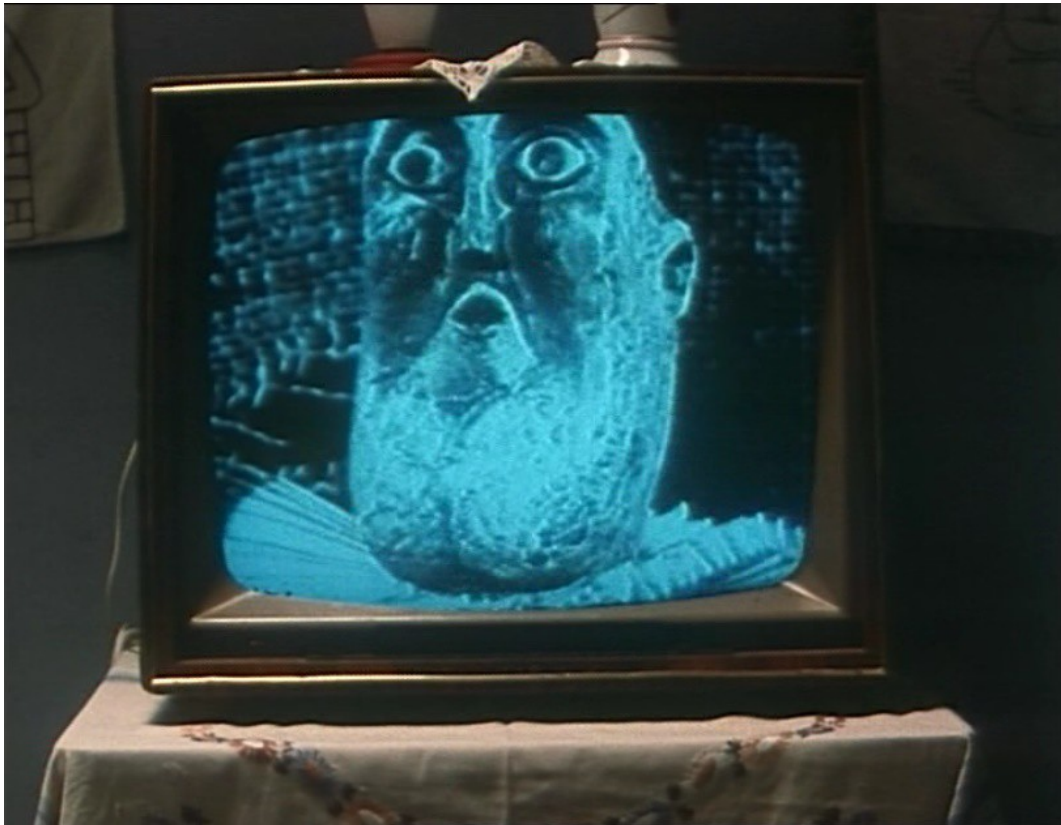
4.3.3. Prostředí

Prostředí izraelského filmu *Svatá Klára* je pravým opakem idylického městečka Jasného filmu *Nápady svaté Kláry* a Kohoutova stejnojmenného románu. Jak již bylo uvedeno výše, film (s ohledem na rok výroby 1996) se odehrává v blízké postapokalyptické budoucnosti roku 1999. Za okny třídy se rozprostírá pohled na atomové zařízení. Město obklopuje znečištěný vzduch, nebe má pískovou barvu. Děti tráví většinu volného času v močálech (viz obr. č. 8).



Obr. č. 8 – Děti se ve *Svaté Kláře* (1996) ve svém volném čase scházejí v močálech, společně plánují revoluci a kouří cigarety.

Zatímco v původních *Nápadech svaté Kláry* trávila rodina Zimových večery u televize a loutkových filmů (viz obr. č. 9), ve *Svaté Kláře* zaujímá na televizních obrazovkách zásadní místo zpravodajství, ve kterém reportérka v extravagantních kostýmech a neforemných kloboucích hlásá o nevyhnutelných katastrofách (viz obr. č. 10). A tak se dozvíme nejen o důsledcích výbuchu atomového zařízení, ale také o hrozícím viru, který rozežere stromy a způsobí zkázu lesů.



Obr. č. 9 – Když se v *Nápadech svaté Kláry* (1980) dívají v televizi na úsměvné loutkové grotesky...



Obr. č. 10 - ... ve *Svaté Kláře* (1996) televizní reportérka představuje apokalyptické vize budoucnosti.

O tom, že zhouba je nevyhnutelná, svědčí i fakt, že se rodina Kláry přestěhovala do tak nehostinného místa z ruského Krymu, kde žili v sousedství Zóny, místa zamořeného radiací.

Takto bezútěšné prostředí má logicky vliv na radikální chování postav a způsobuje myšlenky na revoluci.

4.4.4. Postavy

Další z inovativních posunů v uchopení látky svaté *Kláry* je v hledisku postav, které film sleduje. Zatímco se původní *Nápady svaté Kláry* zaměřovaly spíše na chování dospělých tváří v tvář nepohodlným Klářiným nápadům a děti byly sledovány spíše okrajově, izraelská adaptace se daleko více zaměřuje právě na dětské protagonisty. Snad nejvíce pozornosti je věnováno Tikelovi, chlapci zamilovanému do Kláry. Kromě začínajícího vztahu s Klárou film sleduje rozpad přátelství Tikela a Rosieho, vůdců party toužící po revoluci. Z dospělých je nejvíce pozornosti věnováno řediteli Tisonovi, jako zástupci upadajících autorit. Pokud jde o radikalismus, nezáleží na tom, jestli sledujeme dospělé nebo děti, v obou případech se dokáží protagonisté chovat extrémně.

Zkaženost autorit dokládá historka ředitele Tisony, který přiznává, že v mládí spal s Édith Piaf, která po zkušenosti s ním nazpívala píseň *Non, je ne regrette rien* (Ničeho nelituji). Učitel matematiky Munitz přiznává, že strávil jeden den ve válce ve Vietnamu v bordelu se sedmi čtrnáctiletými prostitutkami a poté porazil v šachu Bobbyho Fischera, tehdejšího přeborníka hry. Dekadenci a zoufalost existence obyvatel města dokládá scéna, ve které 349 výherců slosování loterie páchá z důvodu mizivé výhry hromadnou sebevraždu v kolejištích železnice. Děni způsobené Klářinou předpovědí výherních čísel přitom v přímém přenosu komentuje televizní reportérka.

Vůdčí parta třídy ve složení Tikel, Rosie a Liby nejen, že plánuje revoluci, ale také vede filosofické řeči o duševní krizi. Svůj volný čas tráví parta potulkami v bažinách, kouřením, polykáním oranžových a zelených pilulek, rozbíjením lahví o

železniční pražce, nočními projíždkami v kabrioletu Rosieho starší sestry (viz obr. č. 11) nebo šmírováním dvojice zaměstnanců seismografického ústavu, kteří se namísto seismografu věnují sexuálním hrátkám.



Obr. č. 11 – Vyjíždka kabrioletem Rosieho starší sestry po nočních ulicích končí rozbitím cukrárenské výlohy a krádeží čokoládového bonbonu; *Svatá Klára* (1996).

Na rozdíl od dětí původní předlohy, jejichž způsob šikany vypadal maximálně tak, že se děti vzájemně vysmívaly nebo si vysypaly tašku (viz obr. č. 12), Tikel s Rosiem připevní spolužačku, která práskla Kláru, pouty k tabuli, postříkají ji benzínem a chystají se ji zapálit (viz obr. č. 13). A je to právě Tikelova parta, která se rozhodne podpálit sochu školní patronky Goldy a zcela vědomě způsobí požár školy. V původní předloze se velká část katastrof, které Klára předpověděla, odehrála díky náhodě, většinou způsobené postavou školníka, který v případě požáru zapomněl ve škole zapálenou cigaretu nebo v případě výbuchu zapnutý plynový sporák. V izraelské adaptaci se nic z katastrof neděje bezdůvodně. Školu zcela zjištěně zapálí děti a zemětřesení vyvolá samotná Klára, když chce dokázat sílu svých schopností a okouzlit spolužáka Tikela.



Obr. č. 12 – Hrozí-li kluci spolužačkám v *Nápadch svatě Kláry* (1980) vysypáním tašky...



Obr. č. 13 - ... rebelové ve *Svatě Kláre* (1996) nepohodlnou spolužačku připevní pouty k tabuli a vyhrožují jí zapálením benzínu.

4.4.5. Shrnutí klíčových motivů

Ani z této izraelské verze Kláry samozřejmě nevypadl motiv Klářiných jasnozřivých *nápadů*, které převrátí osudy obyvatel města naruby. Nápady jsou tentokrát daleko více provázány s dalším motivem, a sice s *láskou*. Klářina jasnozřivost je v této verzi přímo způsobena zamilováním se Kláry do spolužáka Tikela. Lásky a především zamilovanosti je ve filmu přisuzována až magická síla. Klára tentokrát není pouze pasivním mluvčím svých jasnozřivých vidin, ale dokáže nevídané jevy sama způsobit.

Jestliže byly Klářiny nápady v původních verzích rebelií vůči nepřístupnému režimu mocenských autorit, v izraelské verzi jsou Klářiny nápady rebelií vůči světu, který míří do záhuby. Stěžejní prostor tak ve filmu zabírá právě motiv touhy po *revoluci* v rozkládajícím se systému. Nevyhnutelnost rozkladu je natolik fatální, že revoluce se zdá být jediným východiskem a Klára jejím symbolem.

4.4. Stručná rekapitulace

Nejprogresivnější z tří provedení námětu svaté Kláry je, dle mého názoru, ukázkovým příkladem povedené adaptace knižního díla, která neusiluje o pietní zpracování. *Svatá Klára* transformuje původní látku do jiné doby i prostředí, některé motivy opouští pro jiné, radikalizuje formu i obsah. Stěžejní téma a podstatu původní látky však zachovává a nadto ji obohacuje o ojedinělý autorský postoj.

5. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo poukázat na, dle mého názoru, zajímavý, ovšem ne příliš reflektovaný exulantský titul *Nápady svaté Kláry*, film scenáristů Jeleny Mašínové a Pavla Kohouta a režiséra Vojtěcha Jasného a stejnojmenný román Pavla Kohouta. Záměrem bylo sledovat vývoj a proměny původního námětu v kontextu tří různých zpracování látky včetně filmu *Nápady svaté Kláry* (1980), románu *Nápady svaté Kláry* (1980) a dále izraelské filmové adaptace Ariho Folmana a Oriho Sivana *Svatá Klára* (1996).

Původní *Nápady svaté Kláry*, ať už ve filmové či románové podobě, se ukázaly být cenným svědectvím doby a životních zkušeností období politického uvolnění před a v průběhu tzv. pražského jara, násilné okupace ČSSR a exilu. Zásadním tématem *Nápadů svaté Kláry* je průnik iracionality do zatvrzelého režimu a jeho neschopnost nevysvětlitelné jevy přijmout. Pohádková satira odhaluje nesmyslnosti a slabosti autoritářského systému a poukazuje na nedostatky komunismu.

Srovnávací analýza tří verzí *Kláry* ukázala, že podstata tématu spočívající ve vpádu iracionality do zavedených pořádků je nadčasová a univerzální. Mění se zpracování a kontext, v kterém je téma použito. Původní látka se proměňuje, myšlenky se radikalizují. Izraelská *Svatá Klára* je nejradikálnější, prezentuje blízkou budoucnost jako život v postapokalyptickém prostředí, které spěje do záhuby. Klářiny nápady zde představují naději na revoluci, osvobození se z tohoto druhu kruté reality. Tak jako byly původní *Nápady svaté Kláry* vzpomínkou na bezútešnou minulost, je *Svatá Klára* varováním před zhoubnou budoucností.

4. Použité prameny

Filmy

Nápady svaté Kláry

Die Einfälle der heiligen Klara

režie: Vojtěch Jasný

země: Západní Německo, Rakousko, Jugoslávie

rok: 1980

minutáž: 99 min

scénář: Jelena Mašínová, Pavel Kohout

kamera: Živko Zalar, Zoran Veselić

hrají: Kati Böhmová, Dieter Kirchlechner, Relja Basić, Vladimír Valenta, Bibiana Zellerová, Ruth Hoffmannová, Pavel Landovský, Jaromír Borek, Zdenka Hersaková, Mathias Eysen a další

Svatá Klára

Clara Hakedosha

režie: Ari Folman, Ori Sivan

země: Izrael

rok: 1996

minutáž: 84 min

scénář: Ari Folman, Ori Sivan

kamera: Valentin Belanogov

hrají: Lucy Dubinchiková, Halil Elohev, Johny Peterson, Maya Maronová, Maya De-Friesová, Tal Feigenboimová, Igal Naor, Joe El Dror a další

Literatura

Primární

KOHOUT, Pavel: *Nápady svaté Kláry*. 4. české vydání. Brno: Větrné mlýny, 2014.

Sekundární

JASNÝ, Vojtěch: *Život a film*. Literární úprava Jan Lukeš. 1. vydání. Praha: Národní filmový archiv, 1999.

Katalog 34. LFŠ 2008 (ed. Jan Vnouček).

Katalog 39. LFŠ 2013 (ed. Daniela Havránková).

KOSATÍK, Pavel: *Fenomén Kohout*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001.

TÖTEBERG, Michal (ed.). *Lexikon světového filmu*. 1. vydání. Praha: Orpheus, 2005.

VORÁČ, Jiří: *Český film v exilu: Kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vydání. Brno: Host, 2004.

Elektronické zdroje

GREGOR, Jan: „Mám rád kontroverzní filmy, říká režisér Ari Folman“ [online]. *Aktualne.cz*. 17. 8. 2013 [cit. 25. 7. 2017]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/film/mam-rad-kontroverzni-filmy-rika-reziser-ari-folman/r~i:article:787921/>

LUKEŠ, Jan: „Podíl Jeleny Mašínové na polidštění Pavla Kohouta“ [online]. *www.divadelni-noviny.cz*. 6. 2. 2012 [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.divadelni-noviny.cz/podil-jeleny-masinove-na-polidsteni-pavla-kohouta>

Obrazová příloha

Obr. č. 1: fotoarchiv Pavla Kohouta [online]. www.pavel-kohout.cz. [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.pavel-kohout.com/zivot.html>

Obr. č. 2: fotoarchiv České televize [online]. www.ceskatelevize.cz. [cit. 18. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123580043-zlata-sedesata/20856226853-vojtech-jasny/>

Obr. č. 3: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 4: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 5: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 6: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 7: printscreen z filmu *Valčík s Bašírem* (2008, Izrael, rež. Ari Folman)

Obr. č. 8: printscreen z filmu *Svatá Klára* (1996, Izrael, rež. Ari Folman, Ori Sivan)

Obr. č. 9: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 10: printscreen z filmu *Svatá Klára* (1996, Izrael, rež. Ari Folman, Ori Sivan)

Obr. č. 11: printscreen z filmu *Svatá Klára* (1996, Izrael, rež. Ari Folman, Ori Sivan)

Obr. č. 12: printscreen z filmu *Nápady svaté Kláry* (1980, Západní Německo, rež. Vojtěch Jasný)

Obr. č. 13: printscreen z filmu *Svatá Klára* (1996, Izrael, rež. Ari Folman, Ori Sivan)